

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 24, Sayı/Issue: 45, Yıl/Year: 2022 (Haziran/June)

19. Yüzyıl Alman-Yahudi Oryantalizminde İslâm Algısı

*Perception of Islam in 19th Century German-Jewish
Orientalism*

Necmettin Salih Ekiz

Arş. Gör., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı – Research
Assistant, Duzce University, Faculty of Theology, Department of Tafsir

necmettinsalihekiz@duzce.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3123-4371>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 25/02/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 26/05/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2022

Atıf/Citation: Ekiz, Necmettin Salih. "19. Yüzyıl Alman-Yahudi Oryantalizminde İslâm Algısı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/45 (2022), 235-260. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1079446>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Öz

Bu çalışmada 19. Yüzyıl Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm algısı konu edilmektedir. Giriş ve sonuç hariç dört başlıktan oluşan çalışmada ilk olarak Alman oryantalizmi hakkında genel hatlarıyla bilgi verilmiş, emperyalizm ve sömürge faaliyetleriyle ilişkisi sorgulanmış ve İngiliz ve Fransız gibi diğer oryantalist geleneklerle bağlantısına dikkat çekilmiştir. İkinci başlıkta Alman-Yahudi oryantalistlerin 19. yüzyılda içinde buldukları dinî ve sosyo-kültürel konuları incelenmiş ve İslâm araştırmalarına katılmalarının arkasında yatan etkenler tespit edilmeye çalışılmıştır. Onların, siyasi etkenlerin yanı sıra daha ziyade birtakım dinî ve sosyo-kültürel etkenlerle İslâm araştırmalarına katıldıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son iki başlıkta ise onların İslâm algısı mercek altına alınmış, İslâm, Hz. Muhammed ve Kur'an hakkındaki düşünceleri sunulmuştur. Burada temel olarak, asırlardır süregelen ana akım Hıristiyan-Batı oryantalizmi geleneği içerisinde konuları ve bu gelenekten onları ayıran hususiyetler inceleme konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alman-Yahudi Oryantalizmi, İslâm, Yahudilik.

Abstract

In this study, the perception of Islam by 19th century German-Jewish orientalists is discussed. The study consists of four titles, excluding the introduction and conclusion. Firstly, general information about German orientalism is given, its relationship with imperialism and colonial activities is questioned, and attention is drawn to its connection with other orientalist traditions such as British and French. According to the researchers, the relationship of German orientalists with colonial activities was not as intense as the members of other orientalist traditions, so political factors remained in the background in their research, and they were able to adopt a more objective point of view. This was explained by Germany's relatively late participation in colonial activities. Therefore, it is important to determine the religious and socio-cultural factors in their perception of Islam. The beginning of German orientalism's involvement in Middle Eastern and Islamic studies dates to the first half of the 19th century. This was mostly carried out by the hand of German-Jewish orientalists. Thanks to them, there was a boom in orientalist Islamic studies, and this situation continued until the Second World War. In other words, German-Jewish orientalists had a vital importance for both German and Western orientalism. In the second section, the religious and socio-cultural positions of German-Jewish orientalists in the 19th century were examined, and the factors behind their participation in Islamic studies were tried to be determined. It has been tried to reveal that they participated in Islamic studies with some religious and socio-cultural factors as well as political factors. While participating in Islamic studies, the main starting points were determined, and in this context, their thoughts and studies on both Judaism and Christianity were pointed out. The fact that the Bible criticism studies carried out at that time also raised some questions about the authenticity of Jewish sources were influential in the involvement of Jews in theological academic activities. The German-Jewish orientalists, who came together in the activities called Wissenschaft des Judenthums (Science of Judaism), tried to develop an original science of Judaism in the academy, where Christians were the dominant power and attempted to rewrite the history and theology of Judaism. In addition, they tried to break the negative perception of Jews and Judaism in Europe for centuries, and they wanted to show that Jews could be useful members of Europe if the necessary opportunity was given. Islam occupied an important place in all these efforts. As a matter of fact, they used Islam as a tool to achieve their goals in question. First, Rabbi Abraham Geiger claimed that it was derived from Judaism, a claim that came to the fore at the academic level with his doctoral thesis. The main purpose of these claims is to emphasize the superiority and perfection of Judaism by showing that a religion like Islam, which has presented a magnificent civilization to the world, is actually derived from Judaism. After Geiger, a huge literature of origins has emerged, and although the tone and nature of the studies have changed relatively, the basic claim has remained the same. German-Jewish orientalists not only claimed that Islam was of Jewish origin but also claimed that Christianity was of Jewish origin. Abraham Geiger pioneered this issue. By claiming that Jesus was a Pharisee Jew, he claimed that Christianity was actually invented by Paul and broke with Jewish teaching at his hand. Geiger's another contemporary scholar German-Jewish Heinrich

Graetz, made a similar claim, but unlike Geiger, he argued that Jesus was not a Pharisee but an Essene Jew. With this claim, Graetz was not actually different from Geiger. As a matter of fact, while claiming that he was a Pharisee, Geiger emphasized the ideal Jewish belief and actually referred to the claim that Jesus was a faithful Jew and did not establish a new religion; Graetz, on the other hand, by saying that he was Essene, is actually he claimed that Jesus introduced neither a moral nor a theological system, and that he was an ignorant and bigoted person. Both claims had the same goal: When Jesus was Judaized, there would be no religion called Christianity. Reformist identities of German-Jewish orientalists have come to the fore in both their Islamic and Christian studies. For example, Abraham Geiger, who is considered to be the founder of Reformist Judaism, praised Islam's strict adherence to the belief of oneness (tawhid). He saw Muhammad as a great reformer because of his struggles in this direction. In doing so, his main purpose was to draw attention to the ideal state of Judaism. According to him, if the Jews rediscover their own selves, they will be able to reach this level easily. He also spoke highly of Islam's openness to science and philosophy and compared all these positive features with the negative features of Christianity. Because the Jews have been exposed to Christian persecution for centuries and have had the opportunity to develop only under Muslim rule. The emphasis on "Muslim Spain" has come to the forefront in the revival of Judaism in the modern period and in the usage of Islam as a functional tool in making it ideal. Because the Jews lived their most prosperous period in Muslim Spain and they found the opportunity to develop the most in every sense there. This led German-Jewish researchers to question whether the same was possible for 19th century European Jews. These perspectives of German-Jewish orientalists did not remain only in theory; Jewish scholars who went to Islamic countries after the establishment of travel facilities witnessed the environment they dreamed of and spoke highly of it. Jewish scholars, who talked about the beauties of Islam even in the diaries they kept during their travels, described the Judaism they desired through Islam. In other words, these researchers, who stood out with their reformist identities, tried to transform Judaism into Islam, which they took as a model. Therefore, by developing a positive discourse about Islam and its prophet, they caused a paradigmatic break in the negative Christian-Western perception of Islam that has been going on for centuries.

Keywords: German-Jewish Orientalism, Islam, Judaism.

Giriş¹

Batı'nın İslâm algısı genellikle Hıristiyan-Batı geleneğinin İslâm algısı üzerinden ele alınmaktadır. Emeviler ve hatta Hz. Peygamber dönemine kadar götürülen Batı-İslâm münasebetlerinde daha ziyade Hıristiyan alimler ve din adamları ön plana çıkarılmakta ve onların görüşleri üzerinden Batı'nın İslâm algısı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda, bilindiği üzere, Yuhanna ed-Dımeşkî, Theodor Ebu Kurre, Peter de Venerable gibi isimler üzerinden örneklerle Ortaçağ Hıristiyan geleneğiyle başlayan olumsuz İslâm algısı gözler önüne serilmekte ve bu algının farklı formlarla da olsa günümüzde hala sürdürüldüğüne dikkat çekilmektedir.² Fakat süregelen söz konusu

1 Bu makale, "Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Yahudi Kökenli Olduğu İddiası: Abraham Geiger Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

2 Örnek bazı çalışmalar için bk. Edward Said, *Orientalism* (New York: Vintage Books, 1979); İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017); Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2017); ayrıca bk. Robert Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, çev. Bahar Tarakçı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008); Richards W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages* (Cambridge: Harvard University Press, 1962); James Aloysius Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam* (New Jersey: Princeton University Press, 1964); Norman Daniel, *Islam and the West: The Making of an Image* (Oxford: One World Publications, 1993);

olumsuz algı her ne kadar Hıristiyan geleneği hakkında geçerli olsa da aynı durumun Yahudi geleneğe mensup oryantalistler hakkında da geçerli olup olmadığı sorgulanmamış görünmemektedir. Araştırmacıların bu hususa ağırlık vermemeleri, Yahudilerin modern döneme kadar İslâm araştırmalarında ön plana çıkmamalarıyla açıklanabilir. Bununla birlikte özellikle 19. yüzyılda ön plana çıkmaya başlayan ve takip eden yüzyıl boyunca İslâm araştırmalarına yön veren Alman-Yahudi oryantalistler yakından incelendiğinde gerek İslâm ve Kur'an'ın kökeni gerekse Kur'an tarihi ve sûrelerinin tertibi gibi başlıca konularda yaptıkları çalışmalarda Hıristiyan-Batı geleneğinden farklı bir İslâm algısı benimsedikleri ve bunun söylemlerine nasıl yansıdığı araştırmaya değerdir.

Bu araştırmanın amacı Alman-Yahudi oryantalistlerin, oryantalist gelelekteki ayırıcı yönlerini ortaya koymak ve İslâm hakkındaki nispeten olumlu görüşlerinin arkasında yatan saikleri keşfetmektir. Bunun yanı sıra araştırmanın şu hususları da ele almayı hedeflediği söylenebilir: 1. Alman oryantalizmi hakkında genel bir bakış sunmak ve sömürge faaliyetleriyle ilişkisini genel hatlarıyla tartışmak. 2. Alman-Yahudi oryantalistlerin oryantalizmdeki yerini tespit etmek. 3. Alman-Yahudi oryantalistlerin 19. Yüzyıldaki dinî ve sosyo-kültürel durumlarını incelemek ve İslâm araştırmalarına katılmalarının ardındaki etkenleri tespit etmek. 4. Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm algısını tespit etmek ve bu algısının İslâm araştırmalarına etkisini analiz etmek.

Türkçe literatürde, Yahudi oryantalizmi bir kenara, genel olarak Alman oryantalizmi hakkında bile yeterli çalışma yapılmadığı ifade edilmelidir. Bu husus gerek yabancı dil bilgisi gerektirmesi, gerekse yukarıda dikkat çekilen “Hıristiyan-Batı geleneği üzerinden oryantalizmi okuma” alışkanlığı gibi etkenlerle izah edilebilir. Bu bağlamda ilk olarak Hüseyin Yaşar,³ İbrahim Sarıçam ve diğerleri⁴ ve Ali Osman Öztürk'ün⁵ çalışmaları karşımıza çıkmaktadır. Bu yazarlar çalışmalarında Alman oryantalizmini genel hatlarıyla ele almışlardır. Makale olarak doğrudan Alman-Yahudi oryantalizmini ele alan bir çalışmaya tespit edebildiğimiz kadarıyla rastlayamadık. Yalnızca N. Salih

John V. Tolan, *Saracens, Islam in the Medieval European Imagination* (New York: Columbia University Press, 2002); John V. Tolan, *Faces of Muhammed: Western Perceptions of the Prophet of Islam From Middle Ages to Today* (Princeton: Princeton University Press, 2019).

3 Hüseyin Yaşar, *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010).

4 İbrahim Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011).

5 Ali Osman Öztürk, *Alman Oryantalizmi* (Ankara: Vadi Yayınları, 2000).

Ekiz tarafından Türkçe'ye kazandırılan Susannah Heschel,⁶ John Tolan⁷ ve Jacob Lassner'in⁸ çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu isimler Alman-Yahudi oryantlizminin ayırt edici noktalarını hususiyetle ele almışlardır. Ancak bu yazarlarda dikkat çeken husus, Lassner belki bundan istisna tutulabilir, Alman-Yahudi oryantlizminin objektifliğine çok fazla vurgu yapmaları ve bunu da sömürge faaliyetleriyle ilişkilerinin olmamasına bağlamalarıdır. Onlara göre Alman-Yahudi oryantlistler, İngiliz ve Fransız geleneğinden farklı olarak, siyasi ya da emperyalist herhangi bir gaye gütmedikleri için son derece bilimsel ve tarafsız çalışmalar yapmışlardır. İslâm hakkındaki olumlu ve ılımlı söylemleri de bundan ileri gelmektedir. Halbuki durum bundan ibaret midir? Başta teolojik olmak üzere sosyo-kültürel daha pek çok etkenin bu noktada etkili olduğu söylenebilir mi? İngilizce ve Almanca literatüre bakıldığında ise genel olarak Alman oryantlizmi hususunda Johann Fück,⁹ Rudi Paret,¹⁰ Sabine Mangold,¹¹ Ursula Wokoek,¹² ve Suzanne Marchand'ın¹³ çalışmaları dikkat çekmektedir. Özel olarak Alman-Yahudi oryantlizmi hususunda ise Jacob Lassner'in¹⁴ yanı sıra Martin Kramer¹⁵ ve Christian Wiese ve ekibinin¹⁶ editörlüğünde hazırlanan çalışmalar önem arz etmektedir. Bu çalışmaları yukarıda bahsi geçen çeviri makalelerin geniş versiyonları olarak görmek müm-

-
- 6 Susannah Heschel, "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak İçin İslâm'ı Araç Olarak Kullanan Alman-Yahudi Araştırmaları", çev. Necmettin Salih Ekiz, *Dokuz Eylül İlahiyat Dergisi* 2/51 (2020), 321-45; Susannah Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantlistlerin İslâm Araştırmalarına Katılımı", çev. Necmettin Salih Ekiz - Burak Pekcan, *İsrâiliyat* 6 (2020), 55-88.
- 7 John Tolan, "19. Yüzyıl Aşkenaz Yahudilerinin Monoteist Reformu İçin Bir Model Olarak Hz. Muhammed", çev. Necmettin Salih Ekiz, *Oksident Dergisi* 3 (2020), 94-122.
- 8 Jacob Lassner, "Abraham Geiger: 19. Yüzyılda İslâm'ın Kökenlerini Araştıran Reformist Bir Yahudi", çev. Necmettin Salih Ekiz, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/5 (2021), 106-133.
- 9 Johann Fück, *Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts* (Leipzig: Harrasowitz, 1955).
- 10 Rudi Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists since Theodor Nöldeke* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1968).
- 11 Sabine Mangold, *Eine weltbürgerliche Wissenschaft: Deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004).
- 12 Ursula Wokoek, *German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945* (New York: Routledge, 2009).
- 13 Suzanne Marchand, *German Orientalism in the Age of Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).
- 14 Jacob Lassner, *Jews, Christians, and the Abode of Islam; Modern Scholarship, Medieval Realities* (Chicago: The University of Chicago Press, 2012).
- 15 Martin Kramer (ed.), *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis* (Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999).
- 16 Christian Wiese vd. (ed.), *Jüdische Existenz in der Moderne: Abraham Geiger und die Wissenschaft des Judentums* (Berlin: De Gruyter, 2013).

kündür. Lassner'ın eleştirel tutumu bir kenara bırakılacak olursa bu çalışmalarda da aynı tutum sürdürülmüş ve Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm algısının arkasında yatan etkenler yeterince sorgulanmamıştır.

Araştırmada öncelikle, literatür değerlendirmesinde zikri geçen eserlere sıklıkla başvurulacaktır. Bunun dışında, örnekler temin edebilmek amacıyla, öne çıkan 19. yüzyıl Alman-Yahudi oryantalistlerin eserleri kullanılacaktır. Bu bağlamda Abraham Geiger, Gustav Weil ve Heinrich Graetz'in çalışmalarından hareket edilecektir. Zira bu isimlerin kendi dönemlerinde ve sonrasında etkili oldukları ve bu nedenle temsil kabiliyeti yüksek oldukları düşünülmektedir.

Araştırmada takip edilen yöntemin söylem ve metin analizi yöntemi olduğu ifade edilebilir. Zira Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm hakkındaki söylemleri, metinlerinden örneklerle ele alınacaktır. Girişte genel olarak Hıristiyan-Batı geleneğindeki hâkim İslâm algısı ve Alman oryantalizminin tarihi serüvenine değinileceği için panoramik ve kronolojik bir tarafı olduğu da söylenebilir.

Alman Oryantalizmi: Genel Bir Bakış

Almanların İslâm ve Doğu'yla münasebetlerinin başlangıcı Endülüs Emevî Devleti'nin Avrupa içlerine doğru uzandığı döneme kadar götürülmektedir.¹⁷ Orta Doğu ve İslâm araştırmalarının başlangıcı ise 19. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Fakat bunların akademik bir disiplin haline gelmesi 20. yüzyılın başlarında Alman-Yahudi oryantalistlerin çalışmalarıyla gerçekleşmiştir.¹⁸ Genelde Avrupa, özelde ise Almanya'da Alman-Yahudi oryantalistler İslâm araştırmalarına dahil olmadan önce başta Arapça olmak üzere İslâm araştırmaları kısmi olarak yürütülmekteydi. Ancak Alman-Yahudi oryantalistler sahneye çıktıktan sonra araştırmalarda âdeta bir patlama yaşanmış ve bu durum İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Diğer bir ifadeyle Alman-Yahudi oryantalistler hem Alman hem de Batı oryantalizmi için hayati bir öneme sahip olmuştur.¹⁹ Meşhur Yahudi oryantalist Bernard Lewis bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

17 Ali Osman Öztürk, *Alman Oryantalizmi*, 19; Orta Çağlarda Almanların İslâm dünyasıyla kurduğu ilişkilere ve yapılan çalışmalara dair bir değerlendirme için bk. Hüseyin Yaşar, *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış*; Modern dönemdeki gelişmeler ve çalışmalar için ise bk. Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*.

18 Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, 61; Bununla birlikte müstakil akademik bir kürsü olarak üniversitelerde teşekkül etmesi ise İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında gerçekleşmiştir. Wokoock, *German Orientalism*, 165.

19 Norman Stillman, "Islamic nihilism and the alienation of the Jewish mind: The Mindset of Jewish Scholars of Islamic Studies", *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*, ed. Ottfried Fraisse (Boston: De Gruyter, 2018), 183.

İslâm araştırmalarının Avrupa ve daha sonra Amerikan üniversitelerinde gelişiminde Yahudi araştırmacılar -özellikle de ortodoks eğitimi ve arka planına sahip Yahudiler- her açıdan hayati role sahiptirler. Bunlar, İslâm araştırmalarını her anlamda geliştirmişler ve yalnızca bir uzmanlık alanı meydana getirmekle kalmayıp, ayrıca Batı'nın Doğu dinleri, edebiyatı ve tarihine bakışını da zenginleştirmişlerdir.²⁰

Araştırmacıların çoğunluğuna göre Alman oryantlizmi, Edward Said'in alevlendirdiği oryantlizm-emperyalizm ilişkisi tartişmaları bağlamında incelenen İngiliz ve Fransız oryantlizminden farklı değerlendirmelidir. Çünkü Alman oryantlizmi İslâm araştırmalarına İngiliz ve Fransız oryantlizminden nispeten geç bir tarihte dahil olmuş ve bu konuda temel saiki de emperyalist gayeler olmamıştır.²¹ Bu duruma bizzat dikkat çeken Said, Alman oryantlizmini çalışmasının dışında tutmasının nedeni olarak Almanya'nın sömürgelele ilişkisinin nispeten geç dönemde başlamasını göstermiştir.²² Bu vasfından dolayı Alman oryantlizmini genel olarak Avrupa oryantlizmine, özel olarak da Edward Said'in meşhur "oryantalizm-emperyalizm" teorisine bir itiraz olarak gören araştırmacılar da olmuştur.²³ Dolayısıyla Alman oryantlistlerin İslâm araştırmalarına girişindeki temel saikleri başka yerlerde aramak gerekmektedir. Alman oryantlizmini kapsamlı bir şekilde incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, yalnızca konuyla bağlantılı noktalara dair genel bilgiler vermekle yetinilecek ve Alman-Yahudi oryantlistlere odaklanılacaktır.²⁴

20 Bernard Lewis, "The pro-Islamic Jews", *Islam in History: Ideas, People, and Events in the Middle East* (Chicago: Open Court, 1993), 142.

21 Marchand, *German Orientalism*, xxiv.

22 Said, *Orientalism*, 17; Said'in Alman oryantlizmi hakkındaki görüşlerinin detaylı bir değerlendirmesi için bk. Aaron Hughes, *Situating Islam: The Past and Future of an Academic Discipline* (New York: Acumen Publishing, 2008)

23 Örneğin bk. Kalmar I. Davidson, Derek Penslar, *Orientalism and the Jews* (Hannover: University Press of New England, 2005), 23.

24 Bu konuda geniş bilgi için bk. Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi", 55-88; Almanya'nın 1884'ten sonra sömürge faaliyetlerine dahil olduğunu ifade eden Wokoock, bu tarihten sonra sömürülen ülkelerin güncel ya da kültürel meseleleri hakkında yayımlanan çalışmaların beklenenin aksine artmadığını, aksine azaldığını istatistiklerle ortaya koymaktadır. Bk. Wokoock, *German Orientalism*, 73; Benzer bir yorum için bk. Marchand, *German Orientalism*, xxv; Alman Oryantalizmine dair kapsamlı çalışmalar için bk. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa.*; Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*; Suzanne Marchand, *German Orientalism*; Baber Johansen, "şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi: Alman şarkiyat Cemiyeti (Deutsche Morgenlandische Gesellschaft) 1845-1989", çev. Bilal Aybakan, *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2005), 221-241.; Mangold, *Eine weltbürgerliche Wissenschaft*; Robert Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, çev. Bahar Tırnakçı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008); Emel Taştekin, "Another Look at Orientalism: Western Literature in the Face of Islam" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of British Columbia, 2011), 161-232.

Alman oryantalistlerin İslâm araştırmalarına dahil olmasında emperyalizmin etkisi tartışmaya açık olmakla birlikte dinî ve kültürel saiklerin daha çok ön planda olduğu ifade edilebilir. Elbette Alman oryantalizminin gelişiminde sömürge faaliyetlerinin katkısı inkâr edilemez. Nitekim Alman oryantalizminin Fleischer ve Freytag gibi kurucu babaları Fransa’da eğitim almış ve sömürge faaliyetleri sonrası Avrupa’ya taşınan el yazmaları gibi materyaller sayesinde araştırmalarını srdrmuşlerdir. Her ne kadar yaygın kanaat Alman oryantalizminin smrgeyle ilişkisinin olmadığı şeklinde olsa da, bunun tüm Alman oryantalistleri için geçerli olmadığı da ifade edilmelidir. Söz gelimi Barber Johansen, meşhur Alman oryantalist C. H. Becker’ın Birinci Dünya Savaşı sırasında sömürge ülkelerinin shuletle yönetilebilmeleri için sömürge yönetimlerini bilgilendirmeyi ve onlara destek olmayı vatandaşlık görevi olarak gördüğünü ifade etmiştir.²⁵

Alman-Yahudi Oryantalistler ve İslâm Araştırmaları

Her yazarın kendi yaşadığı dönemin hem oluşturucusu hem de ürünü olduėu²⁶ ve bu dönemin fiziksel ve sosyal bağlamından soyutlanamayacaėı²⁷ ilkesinden hareketle Alman-Yahudi oryantalistlerin yaşadıkları dönem hakkında genel hatlarıyla bilgi verilmesi faydalı olacaktır.²⁸ Alman oryantalizminde İslâm ve Kur’an çalışmalarının 19. yüzyılda daha ziyade Alman-Yahudi oryantalistler tarafından geliştirilmeye başladığına ve yüzyıl içerisinde zirveye taşındığına yukarıda dikkat çekilmişti. 19. yüzyılın başlarında akademik oryantalist çalışmalarda yeni yeni gelişmeler kaydedilmekteydi. Bu gelişmelerden biri de filoloji vasıtasıyla yapılan Kitab-ı Mukaddes tenkidi çalışmalarıydı. Filolojik alışmalar Tevrat’ın beş kitabının aslında farklı dnelerde derlendiğini ve tek parça halinde Sınâ Dağı’nda vahyedilmediğini ortaya çıkar mıştı.²⁹ Doğal olarak Yahudiler bu durumdan son derece rahatsız olmuşlardı. Jacob Lassner’in ifadesiyle, Yahudiler, akademide “ileri tenkit” (higher criticism) olarak bilinen söz konusu çalışmaları hafife alıp eleştirmek maksadıyla “ileri anti-Semitizm” olarak niteliyorlardı.³⁰ Eski Ahit eğitimi de

25 Johansen, “şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi”, 231; C. H. Becker ve Martin Hartmann zelinde Alman oryantalizminin emperyalizmle ilişkisini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma için bk. Remzi Avcı, *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Alman Oryantalizmi* (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021).

26 Özlem Doğan, *Hermeneutik ve şiir* (İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2011), 22.

27 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Aın*, ev. şirin Tekeli (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 83.

28 Söz gelimi meşhur Alman-Yahudi oryantalist Abraham Geiger bizzat “ben zamanımın ve evremın çocuğuyum” itirafında bulunmuştur. Bk. Abraham Geiger, “Jüdische Geschichte Recension”, *Wissenschaft Zeitschrift für Jüdische Theologie* 1 (ts.), 21.

29 Marchand, *German Orientalism*, 32; krş. Salime Leyla Gürkan, *İbrâhim’den Ezra’ya İsrâiloğulları Tarihi* (İstanbul: İsam Yayınları, 2019), 219.

30 Lassner, *The Abode of Islam*, 25.

zaten üniversitelerde Hıristiyan uzmanlar tarafından veriliyordu ve dolayısıyla baskın ses Hıristiyanlarındı.³¹ Ayrıca akademi dışındaki Yahudi araştırmacıların Yahudilik tarihi hakkında yazdıkları, Hıristiyan hakimiyetindeki akademi tarafından görmezden geliniyordu.³²

Kitab-ı Mukaddes tenkidi çalışmalarının doğurduğu, “Hıristiyanlar için Eski Ahit ne kadar geçerli ve doğrudur?”, “Yahudiler Mısır, Fars ve Asur medeniyetlerine neler borçludur?” ve “Vahye muhatap olanlar sadece Yahudiler midir?” gibi soruları Yahudiler başlangıçta kolayca cevaplayamadılar.³³ Çareyi aynı dille karşılık vermede bulan Yahudi bilginler hem kendi dinî ve kültürel tarihlerini hem de İslâm ve Hıristiyan kutsal kitaplarını araştırmaya başladılar.³⁴ O dönemde dinler tarihi ya da Doğu dilleri çalışmaları henüz gelişmemiş olduğu için, bu yöndeki araştırmaların ev sahipliğini filoloji üstlenmiştir.³⁵

Filolojik çalışmalarla işe başlayan Alman-Yahudi oryantalistler, İbrânîce ile Arapça, Süryanice ve Aramice gibi dilleri karşılaştırılarak tespit ettikleri benzer kelimeler üzerinden İslâm ve Hıristiyanlığın kökenine dair tezler öne sürmüşlerdir.³⁶ Zaten filoloji ve tarihte uzman ve yöntemlerinden de oldukça emin olan Yahudi alimler bu şekilde kendi dinlerini savunmaya çalışmışlardır.³⁷ Söz gelimi 19. yüzyılın en önemli Alman-Yahudi din adamlarından haham Abraham Geiger (1810-1874), 1832 yılında hazırladığı doktora tezinde, Yahudi kutsal metinleri ile Kur’an arasındaki benzerliklere dayanarak İslâm’ın Yahudilik kökenli olduğunu ederek hem Yahudiliğin üstünlüğünü

31 Susannah Heschel, “Revolt of the Colonized: Abraham Geiger’s Wissenschaft des Judentums as a Challenge to Christian Hegemony in the Academy”, *Kulturelle Grenzraume im jüdischen Kontext*, ed. Klaus Hoedl (Innsbruck: Studien Verlag, 2008), 34.

32 Marchand, *German Orientalism*, 294; Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, 10.

33 Bu ve benzeri sorular için bk. Marchand, *German Orientalism*, xxiv.

34 Bilal Gökçür, “Oryantalist Literatürde Kur’an Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım”, *Bilimname: Düşünce Platformu 2/5* (2004), 61; Alman-Yahudi bilginlerin Kitab-ı Mukaddes çalışmalarının serencamı hakkında geniş bilgi için bk. James Pasto, “Islam’s ‘Strange Secret Sharer’: Orientalism, Judaism and Jewish Question”, *Comparative Studies in Society and History* 40/3 (1998), 437-474.

35 Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, 3; Filolojinin doğuşu da zaten Kitab-ı Mukaddes üzerine yapılan tarihsel-eleştiri çalışmalarıyla başlamış ve kadim dinlerin doğum yeri olan Doğu’nun dilleri böylece ilgi odağı haline gelmiştir. Bk. Wokoock, *German Orientalism*, 86, 109; E. Said, bu şekilde oryantalist araştırmalara dahil olan filolojiyi “Yeni Filoloji” (*New Philology*) şeklinde isimlendirmiştir. Ona göre herhangi bir doğu dili müstakil olarak araştırma konusu yapıldığında artık filoloji teolojiden ayrılmış oluyordu ve bu şekilde (filoloji disiplini) filoloğun yeni bir “Doğu” yaratmak için kullandığı en işlevsel araçlardan biri haline geliyordu. Bk. Said, *Orientalism*, 130, 139.

36 Angelika Neuwirth, “Qur’anic Studies and Philology” (International Quranic Studies Association Conference, San Diego, 2013), 189; Geiger’in diğer diller üzerinde yaptığı filolojik çalışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Ludwig Geiger, *Abraham Geiger: Leben und Lebenswerk*, (Berlin: Druck und Verlag Von Georg Reimer, 1910), 400-411.

37 Lassner, *The Abode of Islam*, 111.

vurgulamaya hem de Hıristiyanlığı marjinalleştirmeye çalışmıştır. Kur'an üzerinden İslâm ile Yahudilik arasındaki benzerlikleri tespit etmek suretiyle İslâm'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia ederken aslında İslâm gibi muhteşem bir medeniyeti Yahudiliğin dünyaya armağan etmiş olduğunu söylemeye çalışmıştır. Diğer bir ifadeyle ona göre Yahudilik Batı'da algılandığı şekilde kötü ya da yozlaşmış bir din değildi. Bilakis Hıristiyanlık, Yahudi öğretilerinden sapmak suretiyle bu dünyanın başına gelmiş en büyük felaketti. Geiger'in çalışması büyük yankı uyandırmış ve kendisinden sonra bir "köken literatürü" oluşturmuştur.³⁸

Yahudilik tarihini ya da İslâm'ın Yahudi kökenini araştırırken Yahudi araştırmacılar aslında modern üniversitenin genel eğilimini şevkle benimsemişler ve bunu kendi ilgi ve endişelerine göre biçimlendirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, Yahudi olsun ya da olmasın, o dönemin oryantalistleri -bugün de olduğu gibi- kendi zamanlarının entelektüel modasının birer tüketicisiydiler. Pozitivist bakış açısıyla yönlendirilen, filolojik yeteneklerle donanmış bu ilk oryantalist nesil, kendi metinsel ve ideolojik zeminlerini oluşturmak için köken araştırmalarına girişmişlerdir. Lassner'ın ifadesiyle bu indirgemeci girişimin amacı, ilk kaynakları ve düşüncelerin özünü yeniden tespit etmektir.³⁹

O yıllarda Avrupa'da oryantalizm henüz gelişmeye başlamıştı ve yalnızca belli başlı oryantalistler tarafından Arapça ve İslâm'a dair çalışmalar yapılmaktaydı. Meşhur Fransız oryantalist Antoine Isaac Silvestre de Sacy (1758-1838) öncülüğünde hazırlanan Arapça el yazma seçkileri ve neşirleri oryantalizm tarihinde dönüm noktası sayılmaktadır. Bu çalışmalarından dolayı Sacy, Avrupa'da oryantalizmin kurucu babası sayılmaktadır. Almanya'da ise o dönemde henüz akademik anlamda bir oryantalizmden bahsetmek mümkün değildir. Fransa'da Sacy'den klasik filoloji eğitimi alan Heinrich Leberecht Fleischer⁴⁰ (1801-1888) ve Georg Wilhelm Freytag (1788-1861) gibi Alman or-

38 Geiger sonrasında oluşan literatürden bazı örnekler için bk. Gustav Weil, *The Bible, the Koran, and the Talmud or Biblical Legends of the Mussulmans* (London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1846); Hartwig Hirschfeld, *Judische Elemente im Koran* (Berlin, 1878); Hartwig Hirschfeld, *New Researches into the Composition and the Exegesis of the Qur'an* (London: Royal Asiatic Society, 1902); I. Goldziher, "Muhammad and Islam", *Muhammad and Islam* (New Haven: Yale University Press, 1917); Josef Horowitz, "Jewish Proper Names and Derivatives in the Koran" *Hebrew Union College Annual* 2 (1925), 145-229; Charles Torrey, *The Jewish Foundation of Islam* (New York, Jewish Institute of Religion Press, 1933); Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an* (Baroda-Indien: Oriental Institute, 1938); Julian Oberman, "Islamic Origins: A Study in Background and Foundation" *The Arab Heritage* ed., Nabih A. Faris (New Jersey: Princeton University Press, 1964); Abraham Katsh, *Judaism in Islam* (New York: Sepher Hermen Press, 2009).

39 Lassner, "Abraham Geiger", 111-112.

40 H. L. Fleischer, Alman oryantalizmi açısından oldukça önemli bir isimdir. Kurucu isimlerden sayılan Fleischer, Leipzig Üniversitesi'ndeki 50 yılı aşkın kariyeri boyunca 131 doktora tezi

yantalistler eliyle oryantalizm Almanya'ya giriş yapmış ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar oryantalizmde Almanların hâkimiyeti devam etmiştir.⁴¹ Diğer bir ifadeyle modern dönemde Yahudi ilim adamlarının İslâm'a karşı ilgileri, Bonn Üniversitesi'nde 1819'dan itibaren Arapça profesörlüğü yapan Georg Freytag'ın ve 1835'ten itibaren Leipzig Üniversitesi'nde hocalık yapan Fleischer'in Yahudi öğrencileriyle 1830'larda başlamıştır. Freytag'ın yetiştirdiği bu öğrencilerin birçoğu dönemin önde gelen bilginlerinden olmuş; Ludwig Ullmann Kur'an'ı Almanca'ya tercüme edip 1840'da yayınlamış; Salomon Monk Orta Çağ Arap-Yahudi felsefesinin en önemli uzmanlarından biri olmuş; Joseph Derenbourg başlarda İkinci Mabet dönemi hakkında uzman iken sonradan İslâm hâkimiyetindeki Yahudi tarihi uzmanı olmuş ve Abraham Geiger da Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes ve Midraş arasındaki paralellikleri kanıtlamaya çalıştığı ödüllü *Was hat Muhammad aus dem Judenthume aufgenommen?* (Muhammed Yahudilikten Ne Aldı) isimli eserini yazmıştır.⁴²

Alman-Yahudi oryantalistlerin Kur'an ve İslâmî kaynaklara karşı ilgisinin en temel sebeplerinden bir diğeri de kendi dinî geleneklerini daha iyi anlamak için Sâmi dilleri ve bunlardan biri olan Arapça hakkında araştırmalar yapmaya ihtiyaç duymalarıyla açıklanmaktadır.⁴³ Nitekim birçok Kitab-ı Mukaddes araştırmacısı, karşılaştıkları muğlak İbrânîce kelime ve kalıpları başta Arapça olmak üzere diğer Doğu dillerinden yardım alarak çözmeye çalışmışlardır.⁴⁴ Çocukluğunda İbrânîce ve Ârâmîce öğrenen Yahudilerin Arapça ve

yönetmiş ve bunlardan 51 tanesi Yahudi öğrenciler tarafından yapılmıştır. Meşhur oryantalist Ignaz Goldziher de bunlardan bir tanesidir. Bk. Susannah Heschel, "Orientalist Triangulations: Jewish Scholarship on Islam as a response to Christian Europe", *The Muslim Reception of European Orientalism: Reversing the Gaze*, ed. Susannah Heschel-Umar Ryad (London: Routledge, 2019), 155; Fleischer hakkında ayrıca bk. B. Johansen, "Politics and Scholarship: The Development of Islamic Studies in the Federal Republic of Germany", *Middle East Studies: International Perspectives of the State of the Art*, ed., T. Y. Ismael (New York: Praeger, 1990), 71-130; Fleischer, Sacy'nin talebesi olup Fransa'da eğitim aldığı için Alman oryantalizmini de sömürge faaliyetleriyle ilişkilendiren yazarlar da olmuştur. Bk. Mangold, *Eine weltbürgerliche Wissenschaft*, 161. Nakleden Wokoeck, *German Orientalism*, 16.

41 Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, 7. 1930'lara gelindiğinde Yahudiler Almanya'da nüfusun yüzde birinden bile az yer teşkil etmelerine rağmen akademiye İslâm araştırmalarının yüzde yirmi beşini işgal etmekteydi.

42 Heschel, "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak", 94.

43 Esra Gözeler, *Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler* (İstanbul: İYV Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2017), 641.

44 Fück, *Die Arabischen Studien in Europat*, 512. O dönemde Alman Üniversitelerinde İlahiyat öğrencilerinin Doğu dilleri dersleri almaları zorunlu tutulmuştur. Bu noktaya dikkat çeken S. Heschel, Alman-Yahudi oryantalistlerin İbrânîce kavramların benzer şekilde Arapça'da ve Kur'an'da kullanılıyor olmalarını ilk keşfettiklerinde büyülediklerini ve bu durumun onları İslâmî kaynaklara yönelttiğini ifade etmektedir. Bk. Susannah Heschel, "The Philological Uncanny: Nineteenth-Century Jewish Readings of the Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies* 20/3 (2018), 193; İbrânîce-Arapça ilişkisinin Orta Çağlardaki kökenlerine dair bir değerlendirme için bk. Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, 77, 99.

diğer Sâmi dillerine ilgi duymaları anlaşılabilir bir durumdur. Kendi milletlerinin her açıdan zirveye ulaştığı dönemler olan Orta Çağ İslâm'ını araştırmaya ilgi duymaları da gayet doğaldır. Ayrıca, her yerde olduğu gibi Avrupa'da da azınlık olarak yaşamlarını sürdüren Yahudilerin dinî ve kültürel asimilasyona karşı çıkmak için kendi millî ve dinî dilleri olan İbrânîce'ye ve ona yakın diğer Sâmi dillere dört elle sarıldıklarını öne süren araştırmacılar da olmuştur.⁴⁵ Yine bu Yahudi öğrencilerin okul öncesinde evde aldıkları klasik metin eğitimleri onların okul döneminde Hıristiyanlık ve diğer dinlere mensup öğrencilerden üstün olmalarını sağlamıştır.⁴⁶

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Alman-Yahudi oryantalistlerin çalışmalarında İslâm ve Peygamberi hakkında olumlu bir söylem ön plana çıkmaya başlamıştır. İslâm hakkında genel olarak dillendirilen bu olumlu söylem aslında ilk olarak Alman Romantiklerinden Victor Hugo, Heinrich Heine ve Benjamin Disraeli gibi edebiyatçılar ve W. G. Palgrave ve Arminius Vambery gibi seyyahlarda görülmeye başlanmıştır. Sonradan 19. yüzyılın ortalarına doğru bu romantizm yerini bilime bırakmış ve Alman-Yahudi oryantalistler sahneye çıkmıştır.⁴⁷ Alman-Yahudi oryantalistler, çalışmanın girişinde değinilen Hıristiyan geleneğinin yaklaşık bin yıllık olumsuz İslâm ve Hz. Peygamber söylemini kırmışlar, en azından yumuşatmışlardır.⁴⁸ Hıristiyan-Batı geleneğinde Hz. Muhammed genellikle "kurnaz", "hastalıklı", "yalancı", İslâm ise "uydurma", "kopya", "sapkın din" vb. ağır ifadelerle tasvir edilirken⁴⁹ Alman-Yahudi oryantalistler ilginç bir şekilde İslâm Peygamberi'nden "istekli", "azimli", "samimi" gibi olumlu ifadelerle tasvir etmeye başlamışlardır.⁵⁰ Oryantalizm tarihinde büyük bir kırılma olarak görülen bu durumu Heschel, arındırılmış ve rasyonel bir Yahudilik hayaliyle "aydınlanmış bir İslâm" tasavvur eden "farklı bir tür oryantalizm" olarak nitelemiştir.⁵¹

45 Yossef Schwartz, "Jewish Orientalism Premodern and Modern, Epochal Variations of Cultural Hybridity", *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*, ed. Ottfried Fraisse (Boston: De Gruyter, 2018), 31-59.

46 Bu noktaya dikkat çeken Lewis, Yahudi öğrencilerin akademiye zaten doğu dillerine hâkim bir şekilde geldiklerini ve bu dilleri sıfırdan öğrenmek zorunda olan diğer öğrencilerden çok daha üstün bir konumda olduklarını ifade etmektedir. Zira Yahudi öğrenciler Talmud'a olan aşinalıklarından dolayı Arapça'yı ve İslâm şeriatının kolayca öğrenebilme şansına sahipti. Bk. Lewis, "The pro-Islamic Jews", 150; Benzer bir yorum için bk. Marchand, *German Orientalism*, 29.

47 Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, 8-10, 13.

48 Michael Pregill, "The Hebrew Bible and the Qur'an: The Problem of Jewish Influence on Islam", *Religion Compass* 1/6 (2007), 649.

49 Bu hususta geniş bilgi ve örnekler için bk. Daniel, *İslâm and the West*, 267-271.

50 Örneğin bk. Geiger, *Judaism and Islam*, 25.

51 Heschel, "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak", 322; İslâm'a duyulan bu kasıtlı sempati öyle bir noktaya ulaşmıştır ki Bernard Lewis "İslâm'ı Müslümanların gördüğü gibi görme çabasının ilk kez Yahudi alimler tarafından ortaya konulduğunu" öne sürmüştür. Bk. Lewis, "The pro-Islamic Jews", 391; Buna ilaveten William Gifford Palgrave gibi meşhur seyyahlar

Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm hakkındaki olumlu söylemleri Batı'da genelde onların objektifliklerine, hakikat arayışlarına ve emperyal gayeler gütmemelerine bağlanmaktadır.⁵² Halbuki Alman-Yahudi oryantalistler de diğerleri gibi İslâm'ı kendi hedefleri doğrultusunda mercek altına almışlardır. Seleflerinden ve muasırlarından tek farkları, bunu olumlu ve rafine bir söylemle yapmalarındır. Aslında onlar böyle bir tavır benimsemek durumundalardı. Çünkü Hz. Muhammed'in deha ve samimiyetini takdir ederek onun hakkında olumlu ifadeler kullanmasalardı, onun Yahudilikten ödünç almasının makul bir açıklaması olamazdı. Bundan dolayı onlar, Hz. Muhammed'den övgü dolu sözlerle bahsetmişlerdir.⁵³ Diğer bir ifadeyle bu durum, çeşitli saiklerle İslâm'a duyulan sempatinin bir yansımasıdır. Normalde ilk bakışta İslâm'ın Yahudi kökenini aramak ve özgünlüğünü inkâr etmek pek hoş bir durum olarak görülmebilir. Söz gelimi bunun farkında olan Abraham Geiger, Hz. Muhammed'den övgü dolu sözlerle bahsederek onu yalancı ya da akıl hastası değil, bilakis samimi ve coşkulu bir dindar olarak vasıflayarak bu açığı kapatmaya çalışmıştır.⁵⁴ Ancak yine de Kur'an'dan bahsederken, kitabı boyunca "Muhammed kitabında şöyle yazdı" şeklinde ifadeler kullanması Müslümanların temel inancı olan vahyin Allah'tan gelmişliğine açıkça bir karşı çıkış olarak görülebilir.⁵⁵

İslâm ve Peygamberi hakkındaki olumlu söylemin arkasında yatan asıl gaye Yahudiliği modern Avrupa'da Hristiyanlık karşısında konumlandırmaktı. Zira o dönemde Avrupa'da olumsuz bir Yahudilik algısı vardı. Geiger'ın ifadesiyle Yahudilik, taşıdığı inanç ve öğretileri sebebiyle Hristiyan-Batı için canlı bir muhalefet ve tehlike olarak görülüyordu.⁵⁶ Bu sebeple Hristiyan kilisesi her zaman Yahudileri baskı altında tutmuş, dinlerini yaymalarına ve kendilerini geliştirmelerine hiçbir şekilde izin vermemiştir. Yahudilere, Hristiyanlarla tam eşit haklar verilmesi için bile 1810 yılının beklenmesi gerekmiştir. Ancak bu çok kısa sürmüş ve iki sene geçmeden verilen tüm haklar geri alınıp baskı ve kısıtlamalar tekrardan yürürlüğe konmuştur.⁵⁷ Heschel

tarafından "Sami Miti" üzerinden Araplarla Yahudilerin yalnızca din ve kültür olarak değil, ırk olarak da birbirlerine çok yakın oldukları tezi bile ileri sürülmüştür. Bk. Benjamin Braude "Jews and Jesuit at the Origins of Arabism: William Gifford Palgrave", *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis* ed. Martin Kramer (Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999), 77-102.

52 Örneğin bk. John M. Efron, "From Mitteleuropa to the Middle East: Orientalism through a Jewish Lens", *The Jewish Quarterly Review* 3/94 (2004), 490-520.

53 Susannah Heschel, "Abraham Geiger and the Emergence of Jewish Philoislamism", *Die Wissenschaft des Judentums und die Anfänge der kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hawtäg (Würzburg: Ergon Verlag, 2008), 74.

54 Abraham Geiger, *Judaism and Islam*, 24.

55 Lassner, *The Abode of Islam*, 26.

56 Geiger, *Judaism and Its History* (New York: The Bloch Publishing Co., 1865), 355.

57 L. Geiger, *Leben und Lebenswerk*, 7.

bu duruma dikkat çekerek Yahudilerin bu şekilde baskı altında olmalarını “sömürgeleştirilmiş bir Yahudilik” (*a colonised Judaism*) şeklinde nitelendirmektedir.⁵⁸ Yahudilerin akademiye girmesi de o yıllarda mümkün olmadığı için⁵⁹ Yahudilik teolojisi ve tarihine dair araştırmalar anti-Semitik ya da misyoner Hıristiyanlar tarafından yürütülüyordu.⁶⁰ Yahudiler tarafından yapılan araştırmalar ise ya görmezden geliniyor ya da amansız bir karalama ve eleştiri kampanyasıyla karşı karşıya kalıyordu.⁶¹ Söz konusu olumsuz algıya dikkat çeken Edward Said, geriye doğru bakıldığında oryantalizmi anlamaya çalışan bir kimsenin kendisini, anti-Semitizm’in ve daha da ötesinde anti-İslâmizm’in tarihini okurken bulacağını ve bu ikisinin tarihî, kültürel ve siyasî gerçeklikler açısından birbirlerine çok benzer olduklarını ifade etmiştir.⁶² Benzer bir tespiti Alan Cutler da yapmıştır. Ona göre Hıristiyan Batı geleneğinde Yahudilerle Müslümanlara, “iki ‘gayr-ı Hıristiyan’ topluluğun kendi aralarında ittifak kurdukları ve Yahudilerin, Hıristiyan beldelerinde İslâm’ın beşinci kolu olarak hareket ettikleri” gözüyle bakılmaktaydı.⁶³ Daha birçok dinî, ekonomik, sınıfsal, kültürel, psikolojik ve benzeri nedenleri irdelemek suretiyle bu tür tespitleri çoğaltmak mümkündür.⁶⁴

58 Susannah Heschel, “How the Jews Invented Jesus and Muhammad: Christianity and Islam in the Work of Abraham Geiger”, *Ethical Monotheism, Past and Present: Essays in Honor of Wendell S. Dietrich* (Providence: Brown Judaic Studies, 2001), 51.

59 Marchand, *German Orientalism*, 115.

60 Michael A. Myers, “The Jewish Scholarship and Jewish Identity: Their Historical Relationship in Modern Germany”, *Studies in Contemporary Jewry* 8 (1992), 188; Yahudi oryantalistlerin akademiye görev almaları için uzun bir süre geçmesi gerekecektir. Örneğin Goldziher ve Gustav Weil 55, Derenbourg 56 ve Gotthold Weil 59 yaşında profesörlüklerini elde etmişlerdir. Abraham Geiger, Heinrich Graetz, Hartwig Hirschfeld, Heinrich Speyer gibi isimler ise hiçbir zaman üniversite bünyesine katılmamış ve Rabbanî kurumlarda eğitim vermişlerdir. Bk. Heschel, “Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak”, 336.

61 Meyer, “The Jewish Scholarship and Jewish Identity”, 187.

62 Said, *Orientalism*, 27.

63 Allan Cutler - Helen Cutler, *The Jew as an Ally of the Muslim* (Indiana: University of Notre Dame Press, 1986), 82.

64 Bu konuda geniş bilgi için bk. Bülent Şenay, “Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi, Anti Semitizm ve Oryantalizm”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 88 vd. Ayrıca bk. Bekir Zakir Çoban, “İkinci Vatikan Konsili ve Katolik-Yahudi İlişkileri”, *İsrailiyat* 2 (2018), 60-81; Aaron Hughes, *The Study of Judaism: Authenticity, Identity, Scholarship* (New York: Suny Press, 2013), 17-39. Aslında söz konusu algı daha eskilere, Reformasyon dönemine, Martin Luther’e kadar dayanmaktadır. Modern dönemde ise bu algının canlanmasında büyük katkısı olanlardan örneğin meşhur oryantalist Renan’ın tüm Avrupa’da ve İslâm dünyasında yankı uyandıran gericilik ve bilimle uyumsuzluk iddiaları yalnızca İslâm’a değil, Yahudiliğe de yöneltmişti. Bk. Lawrence I. Conrad, “Ignaz Goldziher on Ernest Renan: From Orientalist Philology to the Study of Islam”, *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*, ed. Martin Kramer (Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999), 137-169. Anti-Semitizm şeklinde de modern dönemde ifadesini bulan bu algı, Hıristiyanlığın kendisi kadar eskidir. Tarih boyunca Yahudiler, hâkim konumdaki Hıristiyanlar tarafından hor

Johann Gottfried Herder, Matthew Arnold ve Ernest Renan gibi isimler tarafından geliştirilen Helenî-İbranî ayırımı, Helenîlerin ilerici ve bilime açık, İbranîlerin ise tam tersi tüm olumsuz vasıfların kendilerinde toplandığı kavim olduğu inancına dayanıyordu.⁶⁵ Diğer bir ifadeyle medeniyet açısından ırkçı bir tutumla Atina-Kudüs ayırımı yapılıyordu. Heschel'a göre bu ikilik, Alman-Yahudi oryantalistlerin Yahudi tarihini araştırmaya girişmelerindeki en önemli etken olmuştur. En büyük amaçları, Yahudiliğin Avrupa tarihindeki ve gelişimindeki merkezî konumunu ispat etmekte ve bunu yaparken de kullandıkları başlıca araçlardan birisi İslâm olmuştur. İddialarına göre hem Hıristiyanlığı hem de İslâm'ı doğuran din Yahudilikti. Yani hem İslâm hem de Hıristiyanlık Atina'nın (*Greek*) değil, Kudüs'ün (*Jewish*) bir ürünüydü. İslâm tüm dünyaya muhteşem bir medeniyet örneği sunmuşken, Hıristiyanlık gericilik, barbarlık ve kandan başka bir şey sunmamıştır.⁶⁶

Geiger ve Weil gibi önde gelen Alman-Yahudi oryantalistlerin Hz. Muhammed hakkındaki olumlu ifadeleri Hz. İsa hakkında da görülmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde ilk kez Geiger, Hz. İsa'nın Ferîsi bir Yahudi olduğunu iddia etmiş ve gelenekten ayrılarak ondan -tıpkı Hz. Muhammed hakkında olduğu gibi- gayet olumlu ifadelerle bahsetmiştir.⁶⁷ Sonuçta iki durumda da Hıristiyanlık özgünlüğünü kaybetmiş olmaktadır. Yani ne sahtekâr olarak adlandırılan ne de samimi bir Yahudi olan İsa ortaya özgün bir din koyabilirdi. Geiger ve takipçileri tarafından ikincisi tercih edilmiştir ki Hıristiyanlığın da Yahudilikten türediği iddia edilebilir. Öte yandan bu araştırmacılara göre aynı durum tamamıyla Hz. Muhammed ve İslâmîyet için de geçerlidir.

görülmüşlerdir. Hepsinden önemlisi onlar; İsa'yı öldürmekle suçlanıyorlardı. Ayrıca faizle borç para vermek, veba gibi hastalıkları yaymak, Hıristiyan çocuklarını öldürmek gibi konularda da suçlanıyorlardı. Tüm bunlar Avrupa'da kötü bir Yahudi algısı oluşmasına neden olmuş ve Yahudilik de İslâm'a uygulanan oryantalist söylemden nasibini almıştır. Bk. Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, 175; Yine Orta Çağlardan beri yaygın olan Hıristiyan inancına göre Yahudiler, aralarındaki benzerliklerden dolayı İslâm'ın müttefiki idiler. Bundan dolayı İslâm'la aralarında düşmanlığı hak etme açısından bir fark yoktu. Bk. Cutler, *The Jew as an Ally of the Muslim*, 85; Yahudilik aleyhtarı başka örnekler için bk. Marchand, *German Orientalism*, 27-28.

65 Ernest Renan'ın hem İslâm hem de Yahudilik hakkındaki olumsuz yargıları yalnızca Müslüman kesim tarafından değil, Yahudiler tarafından da büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Conrad, "Ignaz Goldziher on Ernest Renan", 137-169; Geiger, Paris'te Renan'la görüşerek onunla Yahudilik ve Hz. İsa hakkında münazaralar yapmıştır. Heschel, "Revolt of the Colonized", 45; Michael Meyer, Renan'ın öncülüğünde üretilen söz konusu Helenîlik-İbranîlik ayırımını, "antisemitizm" benzeterek "filosemitizm" olarak nitelemiştir. Bk. Michael A. Myers, "German Jews: The History and the Heritage", *The Leo Baeck Memorial Lecture* (New York: Leo Baeck Institute, 2016), 4.

66 Heschel, Susannah, "Judaism, Islam and Hellenism: The Conflict in Germany over the Origins of Kultur", *The Jewish Contribution to Civilization*, ed. J. Cohen (Oxford: Littman Library, 2008), 98-99.

67 Heschel, *Abraham Geiger and The Jewish Jesus* (Chicago&London: Chicago University Press, 1998), 130; Stillman, "İslamici nil a me alienum puto", 133.

Yahudilik Bilimi (Wissenschaft des Judentums)

Söz konusu algıyı yıkmak için işe koyulan Alman-Yahudi oryantalistler, bu algının oluşmasındaki en büyük failin Hıristiyan toplum ve idare olduğunu tespit ettiler. *Wissenschaft des Judentums* (Yahudilik Bilimi) hareketi çatısı altında ilk olarak, Hıristiyan uzmanlar tarafından çarpıtılan Yahudilik tarihini araştırmaya giriştiler. Leopold Zunz (1774-1886) öncülüğünde başlayan bu hareketin temel amacı Yahudi tarihini yeniden ele almak ve Yahudi kutsal metinlerini yeniden tasnif etmektir. Abraham Geiger 1865 yılında *Das Judentum und seine Geschichte* (Yahudilik ve Tarihi), Heinrich Graetz ise (1817-1891) 11 ciltlik *Geschichte der Juden* (Yahudilerin Tarihi) adlı eseriyle Yahudilerin evrensel bir tarihini yeniden yazmaya teşebbüs ettiler. Her ikisinin de amacı Yahudiliğin özünü ortaya çıkararak modern dünyada ona yeniden hayat kazandırmaktır.⁶⁸ Meyers'in ifadesiyle, Zunz, Geiger ve Graetz gibi Yahudi bilginler, *Wissenschaft des Judentums*'un onları eski usullerden kurtarıp moderniteyle uyumlu yeni usullere yönlendireceğine inanıyorlardı. Diğer bir ifadeyle Yahudiliğin modern dönemde yeniden hayat bulmasının yolu bilimden geçiyordu. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu hareketi geleneksel Yahudiliğe bir karşı çıkış olarak görmek mümkündür.⁶⁹ Yahudilerin bu yoğun gayret ve çalışmalarını nedeniyle 19. ve 20. yüzyıllar Yahudilik tarihinde bazı yazarlar tarafından "yüzleşme ve yenilenme dönemi",⁷⁰ bazıları tarafından da "Yahudilerin İslâm'ı keşfi" olarak tasvir edilmiştir.⁷¹

Wissenschaft des Judentums hareketi sadece Yahudilik araştırmalarını tesis etmek amacıyla ortaya çıkan bir hareket değildi. Aynı zamanda Yahudilik tarihi ve dini üzerindeki Hıristiyan hegemonyasını ve yanlış Yahudi tanıtımları kırmak için meydana getirilen bir hareketti.⁷² Diğer bir ifadeyle Alman-Yahudi oryantalistler, katı ortodoks Yahudilikten ve Eski Ahit hakkında çeşitli iddialarla gündemi meşgul eden Hıristiyanlardan azade bir "araştırma özgürlüğü" (*freedom of research*) arayışındalardı.⁷³ Alastair Hamilton'un tespitine göre, takip eden yüzyıl boyunca İslâm araştırmaları, genelde Hıristiyan ön

68 Hughes, *The Study of Judaism*, 28-46.

69 Meyer, "The Jewish Scholarship and Jewish Identity", 182.

70 Nuh Arslantaş, *Hiz. Muhammed Döneminde Yahudiler* (İstanbul: Kuramer, 2016), 17.

71 Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, 3.

72 Heschel, "Revolt of the Colonized", 35.

73 David Philipson, *Centenary Papers and Others* (Cincinnati: Ark Publishing, 1919), 103. Bazı araştırmacılar, başta Geiger olmak üzere *Wissenschaft* hareketine destek veren isimlerin, Hegel'in ilerlemeci tarih anlayışından hayli etkilendiklerini ve bu doğrultuda Yahudi tarihini tüm detaylarıyla ele alarak, Yahudi tarihinin modern dönemde zirve noktasına ulaşacağını ümit ettiklerine dikkat çekmiştir. Bunu yaparken bir taraftan da Yahudilik tarihindeki sürgünler ve soykırımları da ilerlemenin bir aşaması görme eğiliminde oldukları ayrıca dikkat çeken bir husustur. Bk. Fromm, *Abraham Geiger's Liberal Judaism*, 15; ayrıca bk. Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, 11.

yargılarıyla İslâm'a yaklaşan Protestan araştırmacıların elinden, teolojik saiklerle çok daha olumlu bir tavırla İslâm'a yaklaşan Yahudi araştırmacıların eline geçmiştir.⁷⁴ Yukarıda Alman oryantalizminin emperyalizmle ilişkisine değinilmişti. Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla Alman-Yahudi oryantalistlerin araştırmaları, Hıristiyan-Batı'nın "ötekileştirme" faaliyetinin aksine bir "içselleştirme" işlevi görmüştür denebilir.⁷⁵

Heschel'in ifadesiyle Alman-Yahudi oryantalistlerin amacı, Yahudiliğin Batı medeniyetinde oynadığı rolü ortaya koymak ve Yahudiliğin yüzyıllardır Hıristiyan bilginler tarafından ihmal edilen, yanlış yorumlanan ve kasten çarpıtılan metinlerini ve tarihini yeniden keşfetmektir.⁷⁶ Söz gelimi Geiger, *Yahudilik ve Tarihi* kitabında sürekli Yahudiliğin "evrenselliğine" vurgu yapmış ve onun zaman ve mekanla sınırlı olmadığını göstermeye çalışmıştır.⁷⁷ Diğer bir ifadeyle o, geleneğin yeniden yorumlanmasını ve Yahudiliğin modern dünyaya yeniden sunulmasını teklif etmiştir. Zira Yahudilik modern dünyaya ayak uyduramazsa, yok olması kaçınılmazdı. Bunu yaparken de sürekli vurgu yaptığı şey "Yahudilerin tarihsel hafızası" olmuştur. Eğer Yahudiler bu hafızalarını yeniden canlandırabilirlerse, kendi öz benliklerini yeniden keşfedebilirlerdi. Fromm'un ifadesiyle Geiger için tarih -başta Yahudilik tarihi- "modern kaygılar için işe yarar bir geçmiş oluşturan anlamlı anların bir araya getirildiği bir koleksiyondur."⁷⁸ Graetz'in, her ne kadar eleştirel mahiyette olsa da, Geiger'ın *Yahudilik ve Tarihi* kitabının aslında "Yahudilerin tarihi" değil, "Yahudilerin kültür tarihi" olduğu şeklindeki ifadesi de bu tespiti destekler mahiyettedir.⁷⁹

Öte yandan Alman-Yahudi oryantalistler Hıristiyanlık tarihini de araştırmaya giriştiler. Buradaki amaç da Hıristiyanlığın kökenini ortaya çıkararak

74 Alastair Hamilton, "A Lutheran Translator of the Qur'an: A Late Seventeenth-Century Quest", *The Republic of Letters and the Levant*, ed. Alastair Hamilton (Leiden: Brill, 2005), 201.

75 *Wissenschaft des Judentums* hareketi hakkında geniş bilgi için bk. Ismar Schorsch, *From Text to Context: The Turn to History in Modern Judaism* (Hanover: NH, 1994); ayrıca bk. David N. Myers, "The Ideology of Wissenschaft des Judentums", *The History of Jewish Philosophy*, ed. Daniel Frank - Oliver Leaman (London: Routledge, 1997), 706-720; Harvey Hill, "The Science of Reform: Abraham Geiger and the Wissenschaft des Judentum", *Oxford University Press* 27 (2007), 329-349.

76 Heschel, *Abraham Geiger*, 50.

77 Geiger, *Judaism and Its History*, 22-23; Yahudiliğin "evrenselliğine" dair diğer vurgular için ayrıca bk. Geiger, *Judaism and Its History*, 211, 235, 238-239, 300; Geiger'in evrensellik düşüncesi hakkında bk. Michael A. Myers, "Universalism and Jewish Unity in the Thought of Abraham Geiger", *The Role of Religion in Modern Jewish History*, ed. Jacob Katz (Cambridge: Association for Jewish Studies, 1975), 11-13.

78 Ken Koltun-Fromm, "Historical Memory in Abraham Geiger's Account of Modern Jewish Identity", *Jewish Social Studies* 7 (2000), 110.

79 Graetz'den nakleden Saperstein, "Abraham Geiger as a Historian", 279; Geiger'in tarih anlayışı hakkında geniş bilgi için bk. Geiger, *Leben und Lebenswerk*, 328-388.

Yahudiliğin üstünlüğünü vurgulamaktı. Nitekim, Hristiyanlık tarihi ve metinleri Yahudi bakış açısıyla bilimsel olarak ilk kez incelemeye tabi tutan isim olan Geiger'a göre Hristiyanlık da Yahudilikten türemiş, ancak İslâm gibi özünü muhafaza edememiştir. Yahudiliğin özünün kıymetini gösterebilmek için sadece İslâm'ın değil, Hristiyanlığın da ondan türediğinin ispat edilmesi gerekliydi. Bunu yaparken de o "en işlevsel araç olarak" Hz. İsa'yı kullanmıştır. Ona göre Hz. İsa aslında dindar bir Ferisî idi ve yeni hiçbir öğreti ortaya koymamıştı. Hristiyanlığa son şeklini veren Aziz Pavlus'tu.⁸⁰ Eğer Hristiyanlık gerçekten Hz. İsa'nın inancı olmak istiyorsa ve bu inanç da Ferisî Yahudilikse, Hristiyanlık Yahudilikten başka bir şey değildir. Hz. İsa'nın Ferisî bir Yahudi olduğunu ilk kez iddia etmekle Geiger, aslında bir yandan Hristiyanlığın Yahudi kökenli olduğu iddiasını temellendirirken, öte yandan öncüsü olduğu Reformist Yahudiliğe gönderme de yapmış oluyordu. Zira o Ferisîliği Yahudiliğin özü olarak görüyordu.⁸¹ Ayrıca Hz. İsa'nın Yahudiliği ne kadar çok ortaya konursa, o kadar çok Hristiyan Yahudiliğe saygı duyacaktı.⁸²

Geiger'ın uyguladığı bu tarihsel okuma *counter-history* (karşı/tersten tarih okuması) olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntem, "hasmın kaynaklarını didik didik ederek öğütme, sömürme ve tersine çevirme" olarak da tarif edilmiştir.⁸³ Buna göre Yahudilik tarihi Yahudilik üzerinden değil, Hz. İsa ve Hristiyanlık üzerinden okunmalıdır. Diğer bir ifadeyle bütün bir Yahudilik tarihini

80 Geiger, *Judaism and Its History*, 131-133; Geiger'ın yaşamı boyunca Hristiyanlıkla mücadeledeki en önemli iddialarından biri Hristiyanlığın kurucusunun aslında Hz. İsa değil, Aziz Pavlus olduğudur. Hristiyanlık esasen Aziz Pavlus'un Yahudilikten tamamen koparak ortaya attığı öğretinin adıdır. Hz. İsa'yı Ferisî yapmakla aslında Geiger, İslâm gibi Hristiyanlığın da Yahudilikten türemiş olduğunu iddia etmiş olmaktadır. Hristiyanların bu iddiaya cevapları ise Hz. İsa'yı Aryan olarak göstermek şeklinde olacaktır. Konuyla ilgili detaylı bilgiler için bk. Heschel, *Abraham Geiger*, 131-240.

81 Heschel, "Abraham Geiger on the Origins of Christianity: The Political Strategies of Wissenschaft des Judentums in an Era of Acculturation", *Assimilation as a Factor in Jewish History*, ed., Menachem Mor (Lanham: University Press of America, 1991), 110-111.

82 Heschel, *Abraham Geiger*, 11.

83 Amos Funkenstein, *Perceptions of Jewish History* (Berkeley: University of California Press, 1993), 36. Counter-history yöntemi hakkında geniş bilgi için bk. David Biale, *Kabbalah and Counter-History* (Cambridge: Harvard University Press, 1979); ayrıca bk. Susannah Heschel, "Jewish Studies as Counterhistory", *Insider/Outsider: American Jews and Multiculturalism*, ed., D. Biale, M. Galchinsky ve S. Heschel (Berkeley: University of California Press, 1999), 101-115; Firestone, "Muhammad, The Jews and the Composition of the Qur'an", 1-16.. Firestone bu makalesine, Kahire Genizası'nda keşfedilen el yazmalarının en eskilerinden birinde *counter-history* yönteminin Orta Çağ'dan bir örneğini sunmaktadır. İddiaya göre dört yaşlı kimse - birisi Abdullah b. Selam- Hz. Muhammed için Kur'an'ı yazmıştır. Aslında bu, *counter-history* yönteminin Orta Çağ örneklerinden birini göstermesi açısından önemlidir. Çünkü Abdullah b. Selam, İslâm kaynaklarında övgülerle bahsedilen Yahudilikten ihtida etmiş ve Yahudilerden yüz çevirmiş yüce bir insandır. Ancak Yahudiler polemik amaçlı rivayeti tersine çevirerek, Abdullah b. Selam'ın İslâm kisvesi altına Kur'an'ı yazdığını öne sürmektedirler. Bk. Firestone, "Muhammad, The Jews and the Composition of the Qur'an", 7.

anlatmak yerine, karşı çıkılan dinin temelini irdelenmesi ve taraf olunan dinin lehine olacak şekilde yorumlanmasıdır. Yahudilerden önce, Hıristiyanlar tarafından Yahudiliğe uygulanan bu yöntemi Alman-Yahudi oryantalistler aynı şekilde Hıristiyanlığa uygulamıştır. Heschel bu durumu “reversing the gaze” (bakışı tersine çevirmek) şeklinde ifade etmiştir. Yani artık gözlemlenen, yorumlanan ve kendisi adına konuşulan Yahudilik değil, Hıristiyanlıktır.⁸⁴ Esasında *Wissenschaft des Judentums* hareketinde temel alınan yöntemin bu olduğu da ifade edilmiştir.⁸⁵

Heschel’in tespitiyle Alman-Yahudi oryantalistlerin Hıristiyanlığın kökenlerini araştırmasının başlıca saikleri olarak şunlar söylenebilir: 1. Yaşadıkları dönemde Yeni Ahit üzerinden propagandası yürütülen Yahudi karşıtlığına dur demek. 2. Hıristiyanlığın kökenini ve Hz. İsa’yı araştırarak Yahudilik çalışmalarını akademiye sokmak. 3. Alman toplumu içerisinde asimilasyona uğramış Yahudilere “öz benliklerini geri kazandırmak için” Hıristiyanlığı yeniden yorumlamak; zira Yahudilerin gerçek dinin kendi dinleri olduğunun farkına varmaları için gerekli olan şey buydu.⁸⁶ Tüm bu saikleri İslâm araştırmaları hakkında da düşünmek mümkündür.

Heschel’in buradaki “Yahudilere öz benliklerini geri kazandırmak için” ifadesi önemlidir. Zira modern dünyada yaşanan her anlamdaki gelişmelerden Yahudilik de diğer dinlerle birlikte nasibini almıştır. Nitekim Yahudilerin “öz benlik ve kimlik problemi”, 19. yüzyılda Yahudilerin aynı anda hem Yahudi hem de Avrupalı ve Alman olup olamayacaklarını sorgulamaya başladıklarında ortaya çıkmıştır.⁸⁷ Bu durumu “Yahudi kimliğinin bütünlüğünün bozulması” şeklinde ifade eden Gürkan’a göre Yahudiler bu dönemde topluluk olma vasıflarını ve gelenek ile geleneğe dayalı dinî otoritenin Yahudi toplumu üzerindeki belirleyici ve birleştirici etkisini neredeyse kaybetmişlerdir. Ayrıca Yahudilik, Yahudi toplumunun varlık sebebi ve başlı başına kimliği olmaktan çıkıp sıradan ve modern anlamıyla bir din (inanç sistemi) ve Yahudi kimliğinin ferdi ve cüzî bir parçası haline gelmiştir. Tüm bu gelişmeler doğal olarak bir aidiyet kaybına neden olmuştur.⁸⁸

Müslüman İspanya

Yahudiliğin modern dönemde yeniden canlandırılması ve ideal haline kavuşturulması hedefinde İslâm’ın işlevsel bir araç olarak hizmet görmesinde

84 Heschel, *Abraham Geiger*, 22.

85 Heschel, “How the Jews Invented Jesus and Muhammad”, 55.

86 Heschel, *Abraham Geiger*, 3.

87 Meyer, “The Jewish Scholarship and Jewish Identity”, 181.

88 Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2018), 80-81.

“Müslüman İspanya” vurgusu ön plana çıkmıştır.⁸⁹ Zira Yahudiler tarihlerinde en müreffeh dönemlerini Müslüman İspanya’da yaşamışlar ve her anlamda en çok gelişme imkanını orada bulmuşlardır. Bu tarihî olgu Alman-Yahudi oryantalistlerin gözünden kaçmamış ve modern Avrupa’da aynı ortamı tesis edebilmek için bu döneme sıklıkla vurgu yapmışlardır. Aydınlanma dönemi ile gelen özgürlüklerle birlikte önü açılan Yahudiler kendi inanç ve milliyetlerini yeniden inşa etme hedefini benimsediklerinde, Müslüman İspanya’da ve Orta Çağ İslâm hâkimiyetinde yaşayan atalarını örnek almaya çalışmışlar ve onları araştırmaya başlamışlardır. Müslüman İspanya hayali Alman-Yahudi bilginleri o kadar büyülemiştir ki, 19. yüzyıl ve sonrasında Yahudi tarihi ve inancını yazanların âdeta hareket noktası olmuştur. Bundan dolayı Alman-Yahudi bilginlerin İslâm’dan sempatiyle, Hıristiyanlıktan ise aşikâr bir hoşnutsuzlukla bahsetmelerinde şaşılacak bir durum yoktur.⁹⁰ Sözelimi Geiger’ın Endülüs’te İslâm hâkimiyetinin sona erip Hıristiyan hâkimiyetinin başladığı yıllar hakkındaki şu ifadeleri bu tespiti doğrulamaktadır: “Şimdi sizi, akla sahip olabileceği en geniş serbestliği sağlayan geniş, yüksek tonozlu salonlardan, düşünceye çok sınırlı bir alan tanıyan alçak, dar odalara götürüyorum.”⁹¹ Yine ona göre 12. yüzyıl “koparılmış meyvelerle dolu uzun bir çöl, kupkuru bir bilginlik ve anlaşılmayan fikirlerin işkence çektiği” dönemin başlangıcıydı.⁹²

Bunun bir uzantısı olarak Alman-Yahudi bilginler, İslâm’ın hoşgörüsü ve bilime açıklığını, Hıristiyan Batı’nın hoşgörüsüzlüğü, geri kalmışlığı ve bağınazlığıyla kıyas etmişlerdir. Çünkü Yahudiler asırlar boyunca Hıristiyan mezalimine maruz kalmışlar ve ancak Müslüman hâkimiyetinde refah olanağı bulmuşlardır. Bunun en ihtişamlı örneği de Müslüman İspanya’dır. Bu durum, Alman-Yahudi araştırmacıları, aynı şeyin 19. yüzyıl Avrupa Yahudileri için de mümkün olup olmadığını sorgulamaya götürmüştür. Aslında onlar, eğer Yahudilere İslâm hâkimiyeti altında olduğu gibi adil bir şekilde muamele edilirse, onların da Avrupa toplumunun faydalı birer mensubu olabileceklerini göstermeye çalışmışlardır. Diğer bir ifadeyle, Yahudiliğin güzelliğinin anlaşılmasının yolunun, İslâm’ın güzelliğinin anlaşılmasından geçtiğine inanmışlardır.⁹³ Zira İslâm’ı meydana getiren din zaten Yahudilikti. Martin Kramer’in ifadesiyle vermeye çalıştıkları mesaj şuydu: “İslâm ve Müslümanlara saygı duyan Avrupa’nın, Yahudilik ve Yahudilere öncelikle saygı duy-

89 Efron, “Orientalism through a Jewish Lens”, 490-491.

90 Lassner, “Abraham Geiger”, 105

91 Geiger, *Judaism and Its History*, 352.

92 Geiger, *Judaism and Its History*, 378.

93 Hughes, *Situating Islam*, 20.

ması gerekiyordu... İslâm'ı meydana getiren ve medeniyetin zirvesine taşıyan Yahudilik, modern dönemde Avrupa için de aynı şeyi yapabiliyordu." ⁹⁴ Benzer şekilde bu Endülüs hayalinin bir "altın çağ" (*golden age*) hayaline dönüştüğü ve bunun *Wissenschaft des Judentums*'un temel dinamiklerinden biri olduğu da ifade edilmelidir. ⁹⁵

Alman-Yahudi oryantalistlerin bu bakış açıları yalnızca teoride kalmamış, seyahat kolaylıklarının oluşmasının ardından İslâm ülkelerine giden Yahudi alimler, hayalini kurdukları ortama bizzat şahit olmuşlar ve bundan övgüyle söz etmişlerdir. Seyahatlerinde tuttıkları günlüklerde bile İslâm'ın güzelliklerinden bahseden Yahudi alimler, arzuladıkları Yahudiliğin İslâm üzerinden tasvirini yapmışlardır. Diğer bir ifadeyle, reformist kimlikleriyle öne çıkan bu araştırmacılar, Yahudiliği, bir model olarak aldıkları İslâm'a dönüştürmeye çalışmışlardır.

Bu beklentinin en bariz örneklerinden biri Geiger'in çağdaşı bir başka Alman-Yahudi oryantalist Gustav Weil'da görülmektedir. Muhtelif İslâm ülkelerine seyahatler düzenleyen Weil da Hz. Muhammed'i bir reformcu olarak görmüştür. Weil'in bunu yaparken en çok başvurduğu figür İbrahim Peygamber olmuştur. Ona göre Hz. Muhammed, insanları Hz. İbrahim'in "doğal dinine" davet ederken aslında kendi zamanındaki özü bozulmuş dinin mensuplarını hakiki dine çağırıyordu. 19. yüzyıl Yahudilerinin de yapması gereken buydu. Weil da onun aslında Yahudilikte reform yapmak istediğini ancak bunda başarılı olamadığını, Hz. Muhammed'in ise bunu başardığını iddia etmiştir. Hz. Muhammed hakkındaki bu olumlu ifadelerine rağmen Weil, Medine'ye hicretten sonraki süreç için onun hakkındaki ifadelerini tamamen değiştirecek ve onu bir reformcu olarak görmekten ziyade siyasî bir kurnaz ve

94 Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, 4. Kramer'in burada kastı, Müslüman İspanya'nın gücünün zirvesine ulaştığı dönemde Batı dünyasıyla olan ilişkisi ve Batı'nın İslam ve Müslümanlara bakışıdır.

95 Stillman, "Islamici nil a me alienum puto", 184; Stillman aynı makalenin başka bir yerinde Latincesinden alıntı yaptığı şu sözü nakletmektedir: "Ben bir Yahudiyim; İslâmî hiçbir şey bana yabancı gelmez". Bk. agm. 182; Endülüs hayali yalnızca inanç ve kimlik inşası alanına yansımakla kalmamış, sinagoglarda bile görülür olmuştur. Nitekim 19. Yüzyıl Yahudilerinin bir kısmı sinagoglarını Morisko tarzında inşa etmişler ve içlerini de İslâmî motiflerle süslemişlerdir. Bk. Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi", 54-80; Endülüs hayali, S. D. Goitein'in *ymbiosis* (simbiyoz/ortak yaşam) kavramında vücut bulmuştur. Buna göre iki dinin arasındaki büyük ölçüdeki benzerlikler sayesinde Müslümanlar ve Yahudiler Endülüs'te bir arada yaşayabilmişler ve birbirlerinin gelişimlerine olumlu yönde etki etmişlerdir. Aynı durumun modern dönemde de gerçekleştirilebilmesi mümkündür. Simbiyoz kavramı hakkında bir değerlendirme için bk. Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi", 61-64; Goitein bu olguyu vurgulamak için şu yorumu da yapmıştır: "Yahudileri her açıdan kurtaran ve kendi benliğini geri kazanmasını sağlayan İslâm'dır". Bk. Aktaran Gideon Libson, "Hidden Worlds and Open Shutters: S.D. Goitein between Judaism and Islam", *The Jewish Past Revisited: Reflections on Modern Jewish Historians*, ed. David N. Myers-David B. Ruderman (New Haven: Yale University Press, 1998), 176.

Yahudiliğin özüne ihanet etmiş ve yozlaşmış birisi olarak görecektir. Mekke ve Medine dönemleri arasında yaptığı bu ayırım onun Hz. Muhammed'in hayatına bakışındaki temel noktadır. Esasında onun odaklandığı nokta, Müslümanların reformu gerçekleştirebilmeleri için Medine dönemini devre dışı bırakıp tekrardan Mekke dönemine odaklanmaları ve saf dine kavuşmaları gerektiğidir. Mekke ve Medine dönemi arasında yapılan bu keskin ayırım sonraki oryantalistlerde de görülecektir.⁹⁶

Her ne kadar Macar olsa da Almanya'da eğitim alan ve en önemli çalışmalarını Almanca kaleme alan Ignaz Goldziher de aynı düşünceleri paylaşmıştır. Onun Şam'daki ikameti sırasında sarf ettiği şu ifadeleri dönemin Yahudilerinin zihnindeki "ideal modern din" in İslâm üzerinden kurgulanmasını göstermesi açısından son derece çarpıcıdır:

Bu son haftalarda İslâm'ın ruhuna öylesine esaslı bir şekilde girdim ki artık içten içe kendimin bir Müslüman olduğuna kanaat getirdim ve mantıklı bir şekilde şunu fark ettim ki bu din, doktrinsel ve resmî yapısına rağmen, felsefi zihinleri tatmin edebilecek yegâne dindir. Benim idealim, Yahudiliği de böyle rasyonel bir seviyeye çıkarmaktır.⁹⁷

Goldziher'in bu ifadeleri, 19. yüzyıl Alman-Yahudilerinin zihin dünyasını ortaya koyma açısından çok önemlidir. Zira Goldziher, hayalini kurduğu Yahudiliğin vücut bulmuş haline İslâm'da şahit olunca yaşadığı duygu yoğunluğuna kapılarak kendisinin neredeyse Müslüman olduğunu dile getirmiş ve kendi idealinin de bizzat Yahudiliği İslâm'ın seviyesine çıkarmak olduğunu itiraf etmiştir.

Son olarak John Efron'un, Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm araştırmalarına katılmalarını dört belirleyici faktörle özetlemesi çalışma açısından önem arz etmektedir. Buna göre Alman-Yahudi oryantalistler, 1. Özgürleşme yoluyla Yahudilerin eşitliğini sağlamak, 2. Ortodoks Yahudiliğe karşı çıkmak, 3. Hıristiyanlığa karşı duydukları nefret, 4. Gerçek bir Müslüman-Yahudi *simbiyözü* (ortak yaşam) tesis etmek amaçlarıyla İslâm araştırmalarına dahil olmuşlardır.⁹⁸

Sonuç

Alman-Yahudi oryantalistlerin, oryantalist gelenekten onları ayıran yönlerini ortaya koymayı ve İslâm hakkındaki nispeten olumlu görüşlerinin arkasında yatan saikleri keşfetmeyi amaçlayan bu çalışmada ilk olarak Alman oryanta-

96 Alman-Yahudi Oryantalistlerin Hz. Muhammed'i bir dinî reformcu olarak görmeleri hakkında detaylı ve mukayeseli bir çalışma için bk. John Tolan, "19. Yüzyıl Aşkenaz Yahudilerinin Monoteist Reformu İçin Bir Model Olarak Hz. Muhammed".

97 Ignaz Goldziher, *Tagebuch* (Leiden: Brill, 1978), 54.

98 Efron, "Orientalism through a Jewish Lens", 493.

lizminin emperyalizmle ilişkisine temas edildi. Bu bağlamda İngiliz ve Fransız oryantalist geleneklerinden farklı olarak sömürge faaliyetlerine nispeten geç bir tarihte katıldıkları, dolayısıyla İslâm araştırmaların katılmalarında daha çok dinî ve sosyo-kültürel etkenlerin ön planda olduğunu dikkat çekildi.

Alman-Yahudi oryantalistlerin genelinin benimsedikleri olumlu İslâm algısının, yaşadıkları ortam ve dönemin şartlarıyla doğrudan alakası olduğunun bu çalışmada ortaya konulduğu düşünülmektedir. İlgili literatürde her ne kadar onların “objektif” ve “bilimsel” çalışmalarla İslâm’ı inceledikleri ve bundan dolayı İslâm ve peygamberine Hristiyan oryantalistlerden farklı bakışları vurgulansa da onlar kendi düşünce ve amaçlarını desteklemek için böyle bir söylem geliştirmek durumunda kaldıkları sonucuna varıldı.

Avrupa’daki olumsuz Yahudilik algısı, Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm araştırmalarına girmelerinde son derece etkili olduğu tespit edildi. İslâm’ın Yahudilikten türediğini iddia etmekle aslında bir yandan Yahudiliğin Hristiyanlıktan üstün bir din olduğunu göstermeye çalışırken, diğer yandan ideallerindeki Yahudiliği İslâm üzerinden kurgulamaya çalışmışlardır. İslâm gibi asırlar boyunca dünyaya hâkim olmuş ve büyük bir medeniyet inşa etmiş dinin kaynağının Yahudilik olduğunu ortaya koymak suretiyle, eğer imkan verilirse, Yahudilerin de aynı şeyi modern dönem Avrupası için yapabileceklerini göstermeyi hedeflemişlerdir.

Aslında başta Geiger olmak üzere Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki olumlu ve objektif söylemleri yalnızca bir “söylem değişikliği” değildir. Bu aynı zamanda bir “paradigma değişimi”dir. Nitekim 19. yüzyılda Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm araştırmalarına dahil olmalarıyla birlikte hem İslâm hem de Hz. Muhammed ciddi bir şekilde incelenmeye başlanmıştır. Artık Hz. Muhammed “ciddi bir şahsiyet”, İslâm da “gerçek bir din” olarak ele alınır olmuştur. Dahası, onlar sayesinde Avrupa’da İslâm ve Kur’an araştırmalarında bir metodoloji ortaya çıkmış ve bu alan tam anlamıyla akademik bir disiplin haline gelmiştir.

Kaynakça

- Arslantaş, Nuh. *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Kuramer, 2016.
- Avcı, Remzi. *Kurgu İle Gerçeklik Arasında Alman Oryantalizmi*. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021.
- Biale, David. *Kabbalah and Counter-History*. Cambridge: Harvard University Press, 1979.
- Cutler, Allan - H. Cutler. *The Jew as an Ally of the Muslim*. Indiana: University of Notre Dame Press, 1986.
- Daniel, Norman. *Islam and the West: The Making of an Image*. Oxford: One World Publications, 1993.
- Doğan, Özlem. *Hermeneutik ve Şiir*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2011.

- Firestone, Reuven. "Muhammad, The Jews and the Composition of the Qur'an". *Religions* 10/63 (2019), 1-16.
- Funkenstein, Amos. *Perceptions of Jewish History*. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Fück, Johann. *Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts*. Leipzig: Harrasowitz, 1955.
- Geiger, Abraham. *Judaism and Islam*. Bangalore: M.D.C.S.P.C.K. Press, 1898.
- Geiger, Abraham. "Jüdische Geschichte Recension". *Wissenschaft Zeitschrift für Jüdische Theologie* 1 (1835), 11-32.
- Geiger, Abraham. *Judaism and Its History*. New York: The Bloch Publishing Co., 1865.
- Geiger, Ludwig. *Abraham Geiger: Leben und Lebenswerk*. Berlin: Druck und Verlag Von Georg Reimer, 1910.
- Goldziher, Ignaz. *Tagebuch*. Leiden: Brill, 1978.
- Gökkır, Bilal. "Oryantalist Literatürde Kur'an Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım". *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2/5 (2004), 61-74.
- Gözeler, Esra. *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: Kuramer, 2016.
- Gözeler, Esra. *Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler*. İstanbul: İYV Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2017.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. 7. Baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Gürkan, Salime Leyla. *İbrâhim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Hamilton, Alastair. "A Lutheran Translator of the Qur'an: A Late Seventeenth-Century Quest". *The Republic of Letters and the Levant*, ed. Alastair Hamilton. Leiden: Brill, 2005.
- Hughes, Aaron. *Situating Islam: The Past and Future of an Academic Discipline*. New York: Acumen Publishing, 2008.
- Hughes, Aaron. *The Study of Judaism: Authenticity, Identity, Scholarship*. New York: Suny Press, 2013.
- Heschel, Susannah. "Abraham Geiger on the Origins of Christianity: The Political Strategies of Wissenschaft des Judentums in an Era of Acculturation". *Assimilation as a Factor in Jewish History*, ed. Menachem Mor. 110-126 Lanham: University Press of America, 1991.
- Heschel, Susannah. *Abraham Geiger and The Jewish Jesus*. Chicago&London: Chicago University Press, 1998.
- Heschel, Susannah. "Jewish Studies as Counterhistory". *Insider/Outsider: American Jews and Multiculturalism*. ed. D. Biale vd. 101-115. Berkeley: University of California Press, 1998.
- Heschel, Susannah. "How the Jews Invented Jesus and Muhammad: Christianity and Islam in the work of Abraham Geiger". *Ethical Monotheism, Past and Present: Essays in Honor of Wendell S. Dietrich*. 49-73. Providence: Brown Judaic Studies, 2001.
- Heschel, Susannah. "Judaism, Islam and Hellenism: The Conflict in Germany over the Origins of Kultur". *The Jewish Contribution to Civilization*. ed. J. Cohen - R. Cohen. 98-124. Oxford: Littman Library, 2008.
- Heschel, Susannah. "Revolt of the Colonized: Abraham Geiger's Wissenschaft des Judentums as a Challenge to Christian Hegemony in the Academy". *Kulturelle*

- Grenzraume im jüdischen Kontext*, ed. Klaus Hoedl. 61-86. Innsbruck: Studien Verlag, 2008.
- Heschel, Susannah. "Abraham Geiger and the Emergence of Jewish Philoislamism". *Die Wissenschaft des Judentums und die Anfänge der kritischen Koranforschung*. ed. Dirk Hawtig. 65-86. Würzburg: Ergon Verlag, 2008.
- Heschel, Susannah. "The Philological Uncanny: Nineteenth-Century Jewish Readings of the Qur'an". *Journal of Qur'anic Studies* 20/3 (2018), 193-213.
- Heschel, Susannah. "Orientalist Triangulations: Jewish Scholarship on Islam as a response to Christian Europe". *The Muslim Reception of European Orientalism: Reversing the Gaze*. ed. Susannah Heschel-Umar Ryad. 147-167. London: Routledge, 2019.
- Heschel, Susannah. "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak İçin İslâm'ı Araç Olarak Kullanan Alman-Yahudi Araştırmaları". çev. Necmettin Salih Ekiz, *Dokuz Eylül İlahiyat Dergisi* 51/2 (2020), 321-345.
- Heschel, Susannah. "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslâm Araştırmalarına Katılımı". çev. N. Salih Ekiz-Burak Pekcan. *İsrâiliyat* 6 (2020), 55-88.
- Irwin, Robert. *Oryantalistler ve Düşmanları*, çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Johansen, Baber. "Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi: Alman Şarkiyat Cemiyeti (Deutsche Morgenlandische Gesellschaft) 1845-1989". çev. Bilal Aybakan, *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2005), 221-241.
- Kalmar I. Davidson-Derek Penslar. *Orientalism and the Jews*. Hanover: University Press of New England, 2005.
- Katsh, Abraham. *Judaism in Islam*. New York: Sepher Hermen Press, 2009.
- Komisyonu, Gulbenkian. *Sosyal Bilimleri Açm*. 12. Baskı. çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- Kramer, Martin. *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*. Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999.
- Lassner, Jacob. *Jews, Christians, and the Abode of Islam; Modern Scholarship, Medieval Realities*. Chicago: The University of Chicago Press, 2012.
- Lassner, Jacob. "Abraham Geiger: A Nineteenth-Century Jewish Reformer on the Origins of Islam". *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*. ed. Martin Kramer. 103-137. Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999.
- Lassner, Jacob. "Abraham Geiger: 19. Yüzyılda İslâm'ın Kökenlerini Araştıran Reformist Bir Yahudi". çev. Necmettin Salih Ekiz. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2021), 103-137.
- Lewis, Bernard. "The pro-Islamic Jews". *Islam in History: Ideas, People, and Events in the Middle East*. 391-404. Chicago: Open Court, 1993.
- Libson, Gideon. "Hidden Worlds and Open Shutters: S.D. Goitein between Judaism and Islam". *The Jewish Past Revisited: Reflections on Modern Jewish Historians*. ed. David N. Myers-David B. Ruderman. 163-198. New Haven: Yale University Press, 1998.
- Mangold, Sabine. *Eine weltbürgerliche Wissenschaft: Deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004.

- Marchand, Suzanne. *German Orientalism in the Age of Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Meyers, Michael A. "Universalism and Jewish Unity in the Thought of Abraham Geiger". *The Role of Religion in Modern Jewish History*. ed. Jacob Katz. 11-13. Cambridge: Association for Jewish Studies, 1975.
- Meyers, Michael A. "The Jewish Scholarship and Jewish Identity: Their Historical Relationship in Modern Germany". *Studies in Contemporary Jewry* 8 (1992), 181-193.
- Meyers, Michael A. "German Jews: The History and the Heritage". *The Leo Baeck Memorial Lecture*. 1-15. New York: Leo Baeck Institute, 2016.
- Neuwirth, Angelika. "Qur'anic Studies and Philology". *International Quranic Studies Association Conference*. San Diego: 2013.
- Newby, Gordon D. "A Prolegomenon to the Relation of the Qur'an and the Bible". *Bible and The Qur'an: Essays in Scriptural Intertextuality*. ed. John C. Reeves. 23-42. Leiden: Brill, 2004.
- Öztürk, Ali Osman. *Alman Oryantalizmi*. Ankara: Vadi Yay., 2000.
- Paret, Rudi. *The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists since Theodor Nöldeke*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1968.
- Pasto, James. "Islam's 'Strange Secret Sharer': Orientalism, Judaism and Jewish Question". *Comparative Studies in Society and History* 40/3 (1998), 437-474.
- Philipson, David. *Centenary Papers and Others*. Cincinnati: Ark Publishing, 1919.
- Pregill, Michael E. "The Hebrew Bible and the Qur'an: The Problem of Jewish Influence on Islam". *Religion Compass* 1/6 (2007), 643-659.
- Said, Edward. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1979.
- Schwartz, Yossef. "Jewish Orientalism Premodern and Modern, Epochal Variations of Cultural Hybridity". *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*. ed. Ottfried Fraisse. 31-59. Boston: De Gruyter, 2018.
- Stillman, Norman. "Islamicism nil a me alienum puto: The Mindset of Jewish Scholars of Islamic Studies". *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*. ed. Ottfried Fraisse. 181-198. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2018.
- Taştekin, Emel. "Another Look at Orientalism: Western Literature in the Face of Islam". Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of British Columbia, 2011.
- Tolan, John V. "19. Yüzyıl Aşkenaz Yahudilerinin Monoteist Reformu İçin Bir Model Olarak Hz. Muhammed". çev. Necmettin Salih Ekiz, *Oksident Dergisi* 3 (2020), 94-122.
- Wokoeck, Ursula. *German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945*. New York: Routledge, 2009.
- Yaşar, Hüseyin. *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.